

Feminist Hukuk Teorisine Kısa Bir Giriş

Fatma İrem Çağlar

Giriş:

Hukuki olaylar üzerinde çalışan insan zekası, kendi gelişme derecesine göre çeşitli zamanlarda, çeşitli açıklama biçimlerine ulaşmış ve bu nedenle çeşitli açıklama biçimleri arasında çok büyük farklar meydana gelmiştir. Bu farklar hukuk felsefi okullarını meydana getirmiştir. Bu okullardan her biri, yaşadığı zaman ve toplum gelişim derecesiyle yakından ilgili olduğu için bunlardan herhangi birinin, diğerinden daha yanlış ya da doğru olduğunu söylemek yersiz olur. Sonuç olarak hepsi çok çetin, çok zor bir konunun ancak belirli bir yönünü aydınlatmak görevini üstlendiği için hukuki gerçeğin araştırılmasında hepsinin yararı olmuştur. Sonradan gelen okullar önceki okulların noksanlarını gidermeye çalışmışlardır, böylece her okul, hukuki düşünce alanında kendine düşen bir gerçek parçasını ileriye taşımış ve rolünü bitirmiştir. Son zamanlarda hukuk felsefesi alanında "Feminist Hukuk Teorisi" adlı yeni bir okul varlığını ortaya koymaktadır. Bu okul diğer hukuk felsefesi akımlarından farklı olarak -yaklaşık olarak yirmi yıldır- kadın sorununu merkeze alan bir teori geliştirmektedir. "Feminist Hukuk Teorisi" kavramı altında teorik çalışmalar belirgin olarak Kuzey Amerika, Avustralya ve İngiltere'de ortaya çıkmaktadır. Feminist hukuk teorisi ile ilgili yazın, kadınların hukuksal sorunları üzerine odaklı hukuk dergilerinden, feminist hukuk teorisi üzerine paneler ve konferanslardan oluşmaktadır.

1980'lerden itibaren feminist hukuk teorisi adı altında ortaya çıkan bu akademik hukuk yazıları kendi içerisinde içerikleri itibarıyla çok çeşitlilik arz etmektedir. Feminist teori içinde tek bir feminizmden bahsetmek nasıl imkansız ise feminist hukuk teorisi içerisinde de tek bir feminist hukuk teorisinde bahsetmek o derece de zordur. Bu iddiaya karşılık olarak akla birtakım sorular gelmektedir. Feminist hukuk teorisi nedir? Söz konusu teoriyi dikkate değer kılan nedir? Feminist hukuk teorisi içerisindeki farklılıkları bir araya getiren ve bu bir araya gelen görüşleri diğer teorilerden ayıran nedir? (Bu görüşlerin tümünü feminist kılan nedir?) İkinci olarak, söz konusu yazılar hukuk hakkında neler söylemektedirler? (Bu yazıları hukuk teorisi kılan nedir?) Üçüncü bir soru, söz konusu hukuksal analiz şeklini önemli kılan nedir? Aynı bir feminist hukuk teorisine hukuk neden ihtiyaç duymaktadır? Söz konusu sorular feminist hukuk teorisine karşı olan görüşlerden doğmuştur. Bu karşı görüşler, feminist hukuk teorisi 1) ayrı bir feminizm değildir, 2) hukuk teorisi değildir, 3) felsefi incelemeye değer değildir, şeklinde toparlanabilir. Yapılan bu belirlemeler feminist hukuk teorisini bir felsefi disiplin olarak varlığını ya da meşruluğunu zedelemektedir. Ben çalışmamda feminist hukuk teorisi gibi bir teorisinin var olup olmadığını tartışmaktan ziyade böyle bir teorisinin var olduğunu kabul ederek içerisinde yer alan farklılıkları kısaca incelemeyi amaçlamaktayım.

Kavram:

"Feminist Hukuk Teorisi'nin" kökenleri çok çeşitli şekillerde açıklanabilir. Bunlardan biri ve en çok taraftar bulanı, feminist hukuk teorisinin "Eleştirel Hukuk Çalışmaları"nın bir yan dalı olduğu noktasındadır. Birçok feminist hukuk teorisine yeni eleştirel hukuk teorisi akımının 1970'lerdeki temel prensiplerini onaylamışlardır. Özellikle eleştirel hukuk teorisinin hukukun mantık kurallarına bağlılığına yönelik eleştirilerinin taraftarı olmuşlardır. Hukuk doktrininin belirsizliği ve istenildiği gibi yönlendirilebilme kabiliyeti hem eleştirel hukuk teorisinin hem de feminist hukuk teorisinin eleştirdiği konulardandır. Belirli sosyal ilişkilerin meşrulaştırılmasında hukukun rolü, hukuk ve yasal kurumlar tarafından yaratılmış gayri meşru hiyerarşiler eleştirel hukuk teorisinin başlıklarındandır. Aynı şekilde feminist hukuk teorisyenleri de bu konularda hukuka yönelik eleştiriler geliştirmişlerdir. Feminist hukuk teorisyenleri ve eleştirel hukuk çalışmaları yapan teorisyenlerin tüm bu ortaklıklarına rağmen kadınlar eleştirel hukuk çalışmaları konferanslarında da gettolaştırılmışlardır. Fakat 1983 yılında bir eleştirel hukuk çalışmaları konferansı spesifik olarak feminizme ayrılmıştır. Böylece bir "Fem-Crits" grubu ortaya çıkmıştır. Aile ve piyasa üzerinde Frances Olsen'in görüşleri, Catharine MacKinnon'un cinsellik, feminizm ve Marksizm yorumları, modern düşüncenin kamusal ve özel alanlar arasında yaptığı ayrımlara ilişkin eleştirel çalışmalar, özellikle ataerkil düzen ve kadınlar üzerindeki baskılarla ilgili olarak hukukun analiz edilmesi hukuksal alanda feminist eleştirilerin ortaya çıktığını göstermektedir.

Feminist hukuk teorisi ister istemez genel olarak kadın hareketinden doğan bir

gelişmedir. Feminist hukuk teorisi tanımlanacaksa feminist teoriden başlanması gerekmektedir. Diğer bir anlatımla feminist teori olmadan bir feminist hukuk teorisi inşa edilemez. Feminist teori bugün çeşitli anlayışlar daha doğrusu çeşitli feminizmler çerçevesinde açıklanmaktadır. Modern feminizmin kökleri Fransız ve Amerikan devrimleriyle birlikte ortaya çıkar. Mary Wollstonecraft devrimin getirdiği eşitlik, özgürlük ve kardeşliğin kadınları kapsamadığını fark edince 3 Ocak 1792 tarihinde feminist teorisinin başat eseri olan "A Vindication of the Rights of Woman" (Kadın Haklarının Savunusu) ortaya çıkarmıştır. Daha sonra farklı çıkış noktaları ile kadınlar kadın olmakla ilgili sorunlarını kaleme almaya devam ettiler. 1960ların son dönemi ile 1970'lerin başında Simone de Beauvoir, Betty Friedan, Kate Millet, Shulamith Firestone ve diğer feministlerin ortaya koydukları eserlerle teori önemli bir boyuta ulaşmıştır. Kadınlarla ilişkili problemler tartışılırken sıra çözüm önerileri safhasına geldiğinde konu ister istemez hukuksal bir boyut kazanmaktadır. Dolayısıyla kavramsal olarak kullanılsa da "Feminist Hukuk Teorisi'nin geçmişini feminist teori ile paralel kılmak mümkündür.

Feminist hukuk teorisi ile ilgili öncü çalışmalar yapan teorisyenlerin geçmişine baktığımızda çoğunun 1960'ların sonlarında hukuk fakültesinde okuyan ve feminist teoriden etkilenen kadınlar olduğunu görmekteyiz. Bu kadınlar kadınları merkez alan birçok konunun (tecavüz, aile içi şiddet, annelik, eşit olmayan ücretlendirme, cinsiyet ayrımcılığı, cinsel taciz vb.) hukuk eğitiminde müfredat dışında bırakılmasını sorgulamışlardır. Bunlardan bazıları avukatlık stajlarını yaparlarken kadınlarla ilgili hukuki ihtilafların sorumluluklarını üzerlerine almışlar ve bu konuda yapmış oldukları çalışmalar ken-

dilerinin ve diğerlerinin görüşlerinin gelişmesinde faydalı olmuştur.

Feminist hukuk teorisi ile ilgili çalışmalar yapan teorisyenlerin öncülerinin 1960'lı yıllarda ortaya çıkmasının önemli olduğunu düşünmekteyim. Zira 1960'lı yıllar, Batı dünyasında genel olarak radikal ve tepkisel hareketlerin ortaya çıktığı bir dönemdir. Bu yıllar, bir döneme damgasını vuran 68 öğrenci olaylarının, çevreci hareketlerin, savaş karşıtı hareketlerin yaşandığı yıllardır. Kadın konusunda da radikal çıkışların ortaya çıktığı bir dönemdir. 60'lı yıllar öğrenci hareketinde yer alan hukuk öğrencisi feminist kadınlar feminist hukuk teorisinin yapılanmasında etkili olmuşlardır.

Bugün dünyada bazı Hukuk Fakültelerinde "feminist hukuk teorisi" özel bir ders olarak verilmektedir. "Feminist hukuk teorisi" adlı ders daha önce "kadın ve hukuk" ya da "cinsiyet ayrımcılığı" başlıkları altında verilmekteydi. Bu ders başlıkları yok olmamıştır ama yenileri ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde Türkiye'de de çeşitli üniversitelerin Kadın Çalışmaları Ana bilim Dallarında Yüksek Lisans programlarında "Feminist hukuk teorisi" konusu, "Kadın ve Hukuk" başlığı taşıyan derslerde tartışılmaktadır.

Feminist hukuk teorisi teriminin ilk defa ne zaman kullanıldığının belirlenmesi aslında önemli değildir. Ancak bazı ipuçlarına göre Ann Scales bu terimi 1978 yılında Harvard'da bir konferansta kullanmıştır. "Feminist Hukuk Teorisi'ne Doğru" adlı makalesi 1981 yılında basılmıştır. Catherine MacKinnon'un etkileyici makalesi "Feminizm, Marksizm, Methot ve Devlet: Feminist Hukuk Teorisine Doğru" 1983 yılında ortaya çıkmıştır. MacKinnon'a göre, feminist hukuk teorisi birçok odası olan bir evdir. Feminist düşünce içindeki farklı hareket noktalarını yansıtmaktadır. Diğer bir tanımında MacKin-

non feminist hukuk teorisini kadın bakış açısıyla hukukun analiz edilmesidir diye belirtir. Bu tanım çeşitli karşı duruşları da beraberinde getirmiştir. Kadın bakış açısı var mıdır? Bu tür bir bakış açısı varsa tek bir kadın bakış açısından bahsedilebilir mi? Tüm bu karşı duruşlara rağmen C. MacKinnon'un yapmış olduğu bu tanım feminizmin temel perspektifini kapsadığı için bizlere iyi bir başlangıç sağlar. Feminist teori tarihte ve günümüzde her konuda kamusal söylemin erkeklerce belirlendiğini ortaya koyar. Kadının doğası, aynı zamanda ilgileri erkeklerce formüle edilmiştir. Tarihsel olarak kadınların kendilerini tanımlamalarına izin verilmemiştir. Kadınların hakkındaki tüm belirlemeler erkeklerce yapılmıştır ve belirlemeler adil olmaktan çok uzaktır. Kadınlar sesleştirilmiş, avantajsız duruma sokulmuş, ikincil kılınmış, görmezden gelinmiştir. MacKinnon tanımında bu noktaların altını çizmektedir.

MacKinnon'un açıklamasını bir tanım olarak ele aldığımızda bu açıklamanın kadınların tek bir bakış açısı olduğunu ortaya koymaktadır ki bu yanlıştır. Tüm kadınlar arasında da feministler arasında da tek bir bakış açısı yoktur. Ancak tüm feministler tek bir ön kabulle hareketlerine başlarlar o da dünyanın ataerkil olduğu ve ataerkil dünyanın kadınlar için iyi olmadığı noktasıdır. Bu düşünce feministleri bir düşünce okulu olarak diğerlerinden ayırmaktadır. Zira hiç bir teori ataerkil kurumlara ve yaklaşımlara yönelik eleştirileri odak olarak belirlememiştir. Bundan dolayı feminist hukuk teorisine yönelik en uygun tanım, feminist hukuk teorisinin hukukun ataerkil bir kurum olarak eleştirilmesi ve analizidir denilebilir. Feminist hukuk teorisyenlerini birleştiren nokta toplumun ve bunun uzantısı olan hukuksal düzenin ataerkil olduğudur.

Feminist Hukuk Teorisi hukukun ata-

erkil düzenin kurulmasındaki sürdürülmesindeki ve kuvvetlendirilmesindeki katkılarının analizini araştırır. Feminist hukuk teorisi patriarkal düzenin zayıflatılması ve nihayet sona erdirilmesinin yollarını bulmaya çalışır. Her ne kadar büyük ve gelişen bir teori olmasına rağmen Carol Smart buna "bilimsel feminizm" der. Belki de bu durum feminist hukuk teorisini diğer geleneksel hukuk teorilerinden net bir şekilde ayırmaktadır.

Heather Wishik bir makalesinde genel olarak feminist hukuk teorisyenlerinin sorduğu yedi soruyu belirlemiştir. Bunlar:

1- Hukuksal alanda veya hukuk doktrininde kadın yaşam deneyimlerine ne kadar yer verildi ve veriliyor?

2- Kadın, erkek ya da görünüşte nötr olan toplumsal cinsiyetlerin tecrübeleri üzerine hukuksal alanda ne gibi tanımlamalar, açıklamalar, tahminler yapılmaktadır?

3- Hukukun farz ettiği ya da empoze ettiği yapılar ile kadınların yaşam deneyimleri arasındaki farkların yarattığı zıtlıklar, çarpıklıklar, uyumsuzluklar alanı nedir?

4- Uyumsuzluklar ile patriarka arasındaki ilişki nedir?

5- Kadınların yaşam deneyimleri ile ilişkili hukuk alanına ne gibi reformlar önerilmiştir? Eğer bu reformlar gerçekleştirilirse kadınlar pratik ve ideolojik olarak nasıl etkileneceklerdir?

6- İdeal bir dünyada kadınların hayatları nasıl olurdu? Bu ilişki içinde hukukun nasıl olması beklenir?

Şu anki durumumuzdan söz konusu ideal duruma nasıl geçebiliriz?

Feminist hukuk teorisyenleri eşitlik kavramı ile ilişkili hukuki düzenlemeler, eğitimde eşit haklara sahip olma, iş alımlarında, terfi ve ücret, yeniden üretim özgürlüğü ve diğer özgürlükler, ırza geçme suçlarından koruma, cinsel taciz, ve aile içi şiddet, üreme ve cinsel haklarla ilgili servislerin hukuksal düzenlemeleri,

kiralık annelik sözleşmeleri, fuhuş, pornografi ve hukukta yer alan patriarkal eğilimler üzerinde yoğunlaşmışlardır. Ancak hukukun her türlü alanı feminist analize açıktır. Feminist hukuk teorisinin ürünleri olan yayınlar hukukun alanı kadar geniştir. Feminist teori içindeki farklılıklar göz önünde bulundurarak feminist hukuk teorisi içindeki farklılıklar değerlendirilebilir.

Feminist Teoriler

Modern dönemde kadın sorununun kaynakları ve çözümüne ilişkin ağırlıklı olarak Batı dünyasında birçok yaklaşım geliştirilmiştir. Bunlar arasında liberal feministler, kültürel feministler, radikal feministler, Marksist feministler, sosyalist feministler, psiko analitik feministler, yapısalcı feministler, bağımsız feministler, lezbiyen feministler, siyah feministler, üçüncü dünya feministleri gibi birçok değişik yaklaşım bulunmaktadır. Ben bu yazıda feminist düşünce içindeki liberal, radikal, kültürel ve postmodern feminist yaklaşımları ele alacağım. Kanımca bu dört farklı feminist düşünce feminist hukuk teorisini en çok etkileyen akımlardır. Zira her biri cinsiyetler arasındaki ilişkiyi irdelerken farklı açılardan eşitlik kavramını ele almışlardır.

Liberal Feminizm:

Feminist teori ile ilgili araştırmalara baktığımızda çoğunlukla söze liberal feminizmle başladıklarını görürüz. Hem tarihsel olarak diğer yaklaşımlardan önce gelmesi, hem de feminizmle ilgili tüm diğer yaklaşımların öncelikle liberal feminist tezlerle bir hesaplaşma ihtiyacı hissetmeleri, tüm tartışmalarda liberal feminizme öncelikli bir konum kazandırmaktadır. Bu yüzden liberal feminizm bazı yazarlar tarafından ana akım feminizm

(mainstream feminism) olarak isimlendirilmektedir.

Liberal feminizm, liberal felsefenin ideallerinin sadece erkekler için değil kadınlar için de geçerli olduğunu savunmaktadır. Liberal politik teorisinin temel kavramları olan fırsatlarda ve haklarda eşitlik, rasyonellik liberal feminizmin ana konuları arasındadır. Eşit olanaklar tanındığında kadınların da erkekler kadar rasyonel olduğu ve bu yüzden erkeklerin sahip olduğu hakların aynılarına sahip olmaları gerektiğini savunmuşlardır. Bu görüşleri ilk dile getiren liberal feminist teorisyenler Mary Wollstonecraft, Elizabeth Cady Stanton ve Harriet Taylor'dır. Bugün liberal feminizm Betty Friedan ve NOW(National Organization of Women)un diğer temsilcileri ile bir arada anılır.

Mary Wollstonecraft feminist teorisinin en önemli isimlerindendir. "A Vindication of the Rights of Woman" (Kadın Haklarının Savunusu) adlı eserini Wollstonecraft, dönemin Fransız bakanı Talleyrand'a ithaf ederek kadınları yeni Anayasanın dışında tutarsa, Fransa'nın tiranlık olarak kalacağını belirtmektedir. Fakat doğal haklar doktrinini geliştiren ve icra eden erkek teorisyenler, ne yazık ki feministlerin bu umudunu göz ardı etmişlerdir. Kitabın büyük bir bölümü Jean Jacques Rousseau'nun "Emile ya da Eğitim" Üzerine adlı kitabının eleştirel incelemesine ayrılmıştır. Wollstonecraft, kitabında, Sophie'de somutlaşan kadınlık idealinin karşıtını savunur, her iki cins için de eşit eğitim şansı ister. Kadının sorunun çözümünde eğitimde fırsat eşitliğine vurgu yapan diğer önemli teorisyenler J. S. Mill ve Harriet Taylor-Mill'dir. 27 yıllık düşünsel ve kişisel ilişkileri (1851 yılında evlendiler) sırasında üç feminist eser üzerinde ortak çalışmalar yapmışlardır. Kimin hangi kitabı yazdığını ayırmak zordur. Ancak kimi

görüşlere, 1832 yılındaki evlilik ve boşanma üzerine yazdığı ilk metni, 1851'deki "The Enfranchisement of Women" (Kadına Seçim Hakkının Verilmesi) adlı metni Harriet Taylor'ın, 1832'deki diğer metinleri ve "The Subjection of Women"ı (Kadınların Bağımlılığı, 1869) ise John Stuart Mill'in yazdığı doğrultusundadır. Harriet Taylor, 1832 yılında yazdığı eserde bugün için bile radikal sayılabilecek bir talepler öne sürmektedir. Ona göre evlilik ile ilgili tüm hukuksal düzenlemeler kaldırılmalıydı. 1851 yılında yazdığı metinde Taylor, hukuk ilkelere göre herkes kendi kurallarına göre yargılanmalıydı. Ancak kadınlar her zaman erkek hakimler ve erkek adaleti tarafından yargılanıyordu. Yasa, yabancılara, jürinin yarısının yabancılardan seçilmesini isteme hakkı vermişti; ama kadınlara bu hakkı vermemişti. J. S. Mill de radikal feminist bir analizle kadınların bağımlılık konumlarını sürdürmelerinin nedenini geleneksel rolün devamından öte erkeklerin onları orada tutma isteği olduğunu belirtmektedir. Mill'e göre kadınları kamusalın dışında tutmanın temeli, "erkek cinsinin çoğunluğunun, henüz eşitleri olan bir kadın ile birlikte yaşama düşüncesine tahammül edememesinden dolayı, kadınların ev hayatındaki ikincil konumlarını sürdürmeleri" isteğidir. Mill'in kadının ve özel alanın aileyi devam ettirici rolünü ciddi biçimde sorgulamaması nedeniyle feministlerce eleştirilmiştir.

Çağdaş liberal feminist teoriyi incelediğimizde en önemli ismin Betty Friedan olduğunu görmekteyiz. Kısa adı "NOW" (National Organisation for Women) olarak bilinen Amerikan Ulusal Kadın Örgütü'nün kurucularından olan yazar, o dönemde önemli kadın hareketlerinde lider olmuştur. 1976 yılında yazdığı "It changed my life: Writings on the Women's Movement with a New..." adlı ki-

tabında yazarın bir otobiyografisi bulunmaktadır. Bu otobiyografide Friedan "Kadınlığın Gizemi" adlı kitabından bahsederken: "Kitabı ilk yazmaya başladığımda hayatımın tüm parçaları bir araya geldi" diye belirtmektedir. Bu sebeple yazarı ve feminizmini tanımak açısından eser büyük önem taşımaktadır. Friedan "Kadınlığın Gizemi" adlı kitabında birçok yerleşmiş Amerikan anlayışına karşı çıkmıştır. Özellikle kadınların sadece annelik ve evli kadın görevleri ile tanımlanmalarına karşı durmaktadır. Friedan'ın "kadınlığın gizemi" deyişi ile evli ve anne olarak kadınların idealize edilmiş toplumsal rollerine göndermede bulunmaktadır. Friedan "Kadınlığın Gizemi"nde ayrıcalıklı kadınları ele almıştır. Bu tarz kadınların hayatında kariyer ile evlilik ve anneliği bir araya getirmenin zorluğunu yazar göz önünde bulundurmamıştır. Söz konusu birlikteliğin yani kariyer ve ev kadınlığı birlikteliğinin gerçekleşebilmesi için aile içinde ve dışında temel yapısal değişikliklerin gerçekleşmesi gerekmektedir. Friedan daha önce Wollstonecraft, Mill ve Taylor da olduğu gibi erkekleri özel alana davet etmeden kadınları kamusal alana göndermiştir.

Kısaca özetlemeye çalıştığım liberal feminist teorisyenlerin görüşleri doğrultusunda, kadınlar eşit eğitim imkanını elde edip kamusal alana çıktıkları takdirde özgürleşebileceklerdir. Bunun için erkeklerin sahip oldukları hakların aynısına sahip olmayı amaçlarlar. Onlar eşitliğin asimilasyon teorisini benimsemişlerdir. Eşitliğin asimilasyon modeli simetrik eşitlik yaklaşımının bir türüdür. Asimilasyon teorisine göre kadınlar erkekler gibi davrandıkları takdirde eşit uygulamadan faydalanabileceklerdir. Başka bir deyişle, bu eşitlik anlayışına göre temel olan farklılık değil kadın ve erkek arasındaki benzerliklerdir. Aynılığı içeren bir

eşitlik anlayışını savunurlar. Hukuksal alanda söz konusu eşitlik anlayışının getirilmesi için feminist hukukçular yoğun çalışmalar yapmışlardır. Var olan hukuksal sistem içinde kadınların hukuksal olarak erkeklerle aynı konuma getirmeyi amaçlayan feminist hukuk teorisyenleri, akımın liberal kanadını oluşturur. Bu akım içinde önemli olan isimler ise Ruth Bander Ginsburg, Herma Hill Kay, Wendy Williams ve Nadine Taub'dur. Akademik hukuk hayatında yer alan bu teorisyenler radikal feministler tarafından sadece kamusal alanda eşit ücret alma konusuna yoğunlaşmaları nedeniyle eleştirilmişler ve geniş görüşlü olmamaları suçlanmışlardır.

"Wendy Williams'ın bilinen makalesi The Equality Crisis: Some Reflections on Culture, Courts, and Feminism" kadınları korumak amaçlı kanunların ve kuralların içinde gömülü olan erilik ve dişillik ortaya koymuştur. Erkekler tarafından yazılan tecavüz ve hamilelik ile ilgili hukuksal düzenlemelerin örneklerine odaklanmıştır. Ona göre feministlerin iki seçeneği vardır. İlki cinsiyetler arasındaki benzerlikleri temel alan eşitlik ikincisi cinsiyetler arasındaki farklılıklara göre özel muameleyi içeren bir eşitlik anlayışıdır. Williams ilkinin seçer. Zira farklılık her zaman kadınların farklılığı olarak ele alınmaktadır. Bu da kadınlara erkeklerden daha iyi gibi ancak daha kötü uygulamalar konusunda temel sağlamaktadır. Aynı zamanda Williams biyolojik farklılıkların sınırlandırılmasının ayrı alanlar ideolojisine yeniden dönülmesine neden olacağını belirtmektedir.

Ruth Bander Ginsburg Amerika Birleşik Devletleri'nde 1970 yılında Rutgers Hukuk Fakültesinde "cinsiyet ayrımcılığı" başlığı altında feminist hukuk teorisi anlatan ilk kişidir. Feminist hukuk teorisyenleri genellikle pratik hukuk hayatın-

dan akademik hayata geçen kişilerdir. Ancak Bunun tam tersi durumlarda söz konusu olmuştur. Ruth Bander Ginsburg bunun bir örneğidir. Ginsburg akademik hukuk çalışmalarında kadınlara ve onların sorunlarına yer veren bir teorisyenken daha sonra hakimlik mesleğine başlamıştır. 10 Ağustos 1993 tarihinde dönemin A.B.D. Başkanı B. Clinton tarafından Yüksek Mahkeme yardımcı hakimliğine getirilmiştir. Ruth Bander Ginsburg'un A.B.D. de yürürlükte olan hamilelik ile ilgili hukuksal düzenlemelerin kadınları erkeklere göre daha sınırlı bir pozisyona sokması nedeniyle eleştirmektedir.

Herma Hill Kay "Equality and Difference: The Case of Pregnancy" adlı makalesinde hamilelik konumundaki kadınların eşitlik kavramı içinde nasıl değerlendirildiklerini ortaya koyduktan sonra kendi eşitlik modelini tanımlamıştır. Kay'ın sunduğu bu alternatif eşitlik anlayışına episodik analiz adı verilmektedir. Kay'a göre kadın ve erkek arasında var olan üreme kaynaklı biyolojik cinsiyet farklılıkları hukuken sadece üreme fonksiyonu gerçekleştiği zaman dikkate alınmalıdır. Bir kadın hamile kalma, çocuk doğurma ya da emzirme kapasitesi nedeniyle bir erkekten ayrılabilir. Aynı zamanda bir kadın bu belirli üreme fonksiyonlarını gerçekleştiremeyebilir. O zaman daha az mı kadın olacaktır? Erkekler için de aynı durum söz konusudur. Bir kadın hamile kalmadığı sürece bir erkekle, üreme kaynaklı biyolojik farklılığı yoktur. Ancak bir kadın üreme fonksiyonunu gerçekleştirdiği zaman üreme fonksiyonunu gerçekleştirmiş olan bir erkekten farklı bir konuma girmektedir. Kay bu konuya açıklık getirmek için makalesinde bir kadın ve bir erkek işçiyi örnek verir. Bir erkek işçinin üreme fonksiyonunu gerçekleştirmesinin iş hayatında herhangi bir değişikliğe neden olmayacağını fa-

kat bir kadın işçinin hamile kalmasının iş hayatında gerek fiziksel gerekse duygusal önemli farklılıklar doğurduğunu belirler. Dolayısıyla hukukun üreme kaynaklı biyolojik cinsiyet farklılıklarını sadece hamilelik döneminde göz önünde bulundurması gerektiğini ortaya koyar. Sonuç olarak episodik analiz kadınları hamilelik dönemlerinde hukuken özel muameleye tabii tutulmalarını sağlayarak hamile kadınların, kadın olmaya devam etmelerini sağlayacaktır.

Toplumsal cinsiyete yaklaşımı konusunda eşitlik teorisini hatırlamak gerekirse, bu teorisinin kavramsal olarak benzerlikle sınırlandırıldığını görmekteyiz. Eğer baskın cinsiyetin bireyleri(erkekler) baskın olmayan cinsiyet bireylerinin(kadınlar) istediği haklardan yararlanıyorsa, kadınların eşit koruma doktrini altında bu hakları kazanmalarının tek yolu erkeklerle benzer şekilde düzenlemelere yerleştirilmeleridir. Örneğin, kamusal alanda erkeklere belirli bir iş karşılığında X ücret ödeniyorsa, kadınlar da aynı iş karşılığında X ücrete hak kazanmaları gerekmektedir. Liberal feministlerin eşitlik anlayışına göre kadınlar erkek işçiler gibidirler. Bu tür eşitlik görüşleri benzerlik görüşlerinden yola çıkarak kadınların haklarının genişletilmesini mümkün kılar. Radikal feministler bu görüşlerden şikayetçi olmuşlardır. Kadınların erkeklere yönelik olarak benzerliklerinin baz alınmasının sonucunda kadınların eril alan içinde asimile olacaklarını savunurlar. Sonuç olarak kadınlar erkekler arasına zorla yerleştirileceklerdir.

Liberal feministlerin bu erken dönem feminist harekete cevabı, erkekler tarafından yaratılmış kategorileri yıkmakla ilişkilidir. Geline nokta kadınları erkeklerin içine yerleştirmemektir. Fakat kadınların hayat tecrübeleri imkanları genişletmeyi amaçladılar. Bunu erkekler ta-

rafından yapılandırılmış kadın kategorisinin etrafındaki sınırları yıkmakla başabileceklerini savundular. Kadınlar eğer seçerlerse özel aile içi alandan kurtarılmalıydılar.

Radikal feministlerin bu cevaba cevabı ise: Evet fakat kimin terimleriyle? Bu iş alanları erkek bakış açısı ile yapılmıştır. "İşçi" eril bakış açısı ile yapılmıştır. Kadınları bir eril yapılanmadan diğer bir eril yapılanmaya gitmeye zorlamak gerçek bir zafer değildir. Özellikle yeni yapılanmış kadın işçinin varolan patriarkal dünya görünümüne adapte olması gerçek bir başarı değildir.

Liberal ve radikal feministler arasındaki belirli görüşler ortaya ne zaman çıksa her iki tarafı da anlamak önemli olmuştur. Her iki taraf da kabul etmektedir ki kadınlar eril yapılanmış kategoriler tarafından sınırlanmamalıdır. Onların anlaşmazlıkları hangi kategorilerin, karşı durmak konusunda daha değerli olduğu noktasını üzerindedir.

Kültürel Feminizm:

Aydınlanmacı liberal teorisin akılcı ve yasal hamlesinin ötesine giden düşünceler "kültürel feminizm" adı altında gruplaşabilir. Bu görüşlere sahip olan feministler, siyasal değişime odaklanmaktansa daha geniş bir kültürel dönüşüm aramaktadırlar. Eleştirel düşünme ve kendini geliştirmenin önemini kabul etmeye devam ederken, hayatın akıldışı, sezgisel ve genellikle kolektif yönü üzerinde durmaktadırlar. Kadınlar ve erkekler arasındaki benzerlikleri vurgulamak yerine, genellikle kadınlık niteliklerinin kişisel kuvvet, gurur ve kamusal yenilenme kaynağı olarak kabul edilen farklılıklar üzerinde durmaktadırlar. Bu feministler liberal kuramlardan kalan zarar görmemiş kurumlara(din, evlilik, yuva) alternatifler düşünmektedirler. Kültürel feminist teorisin

altında anaerkil bakış yatmaktadır: temelde dişil etki ve değerler aracılığıyla yönlendirilen kadın toplumu görüşü. Barışseverlik, işbirliği, farklılıkların şiddetsiz biraradalığı ve kamusal alanın uyumlu bir şekilde düzenlenmesi bunlara dahil edilmektedir.

Feminist hukuk teorisi açısından kültürel feminist çalışmalar önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü kültürel feminist çalışmaların çoğu ilhamını ya da desteğini Nancy Chodorow'un psikanalistik nesne-ilişki teorisinden ve Carol Gilligan'ın ahlak geliştirme teorisinden almaktadır. Bu bilimsel araştırmacılar kadınla erkek arasında çarpıcı zıtlıklar olduğunu ve bunların gelişmelerinin ilk aşamalarındaki deneyim farklılıkları bağlamında anlaşılabilirliğini savunmaktadırlar. Chodorow ve Gilligan'ın bulgularının dönüm noktasında kadının ahlaki doğruluğu erkeğinkinden daha olgun ve insani ahlaki değerlere bağlılığının iması görülmektedir. Gilligan erkeklerin "adalete dayalı ahlak"ından ayrı olan kadınların "ihitimama dayalı ahlak"ını tanımlamaktadır. İhtimama dayalı ahlak sistemi, haklardan çok sorumluluk ve ilişkiler çevresinde ve genel davranış kurallarının uygulamasından daha çok belirli durumlardaki ihtiyaçlar etrafında dönmektedir.

Carol Gilligan'ın görüşleri feminist hukuk teorisini çok etkilemiştir. Hukukçu feministler farklılık vurgusunu çok geç ele almışlardır. Gilligan'ın çalışması "In a different voice: Psychological Theory and womens development" feminist hukuk teorisyenlerinin 1970'lerde toplumsal cinsiyetsiz (gender-neutral) hukuk teorisine alternatif ararlarken yayımlanmıştır. Bu eser hukuk fakültelerinde ve hukuk pratiğinde yer alan kadınlara kurtulma konusunda bir açıklama getirmiştir. Bakım, sorumluluk, ilişkisellik konuları etrafında alternatif bir hukuk te-

orisi oluşturulabileceği ileri sürülmüştür. Gilligan'ın "bakım etiği" konusundaki görüşleri hukuk teorisi ve uyuşmazlıkların çözümünde kullanılmak üzere henüz ispatlanmamıştır.

Carol Gilligan'ın görüşlerinden en çok etkilenen feminist hukukçulardan biri Robin West olmuştur. "Jurisprudence and Gender" adlı makalesinde West sözlerine "insan" nedir? sorusu ile başlamaktadır. Birer modern hukuk teorisi olan liberal hukuk teorisi ve eleştirel hukuk teorisinin "insan" kavramına yaklaşımını tartışmıştır. Ona göre her iki teori de maskulin yapıdadır.

İnsan doğasının hukuk teorisyenleri tarafından açıklanışı ile feminist teorisyenler tarafından açıklanışı arasındaki ayrım "feminist hukuk teorisinin" gelişimi önünde gerçek bir politik engeli yansıtmaktadır. Feministler kadın konusunu ciddi bir şekilde ele almışlardır. Ancak hukuk teorisi bu kadar ciddi ele almamıştır bu konuyu zira hukuk bu konuyu ciddiye almamıştır. Feminist hukuk teorisinin politik bir imkansızlık olduğu durumu değişene dek bu durum böyle kalacaktır. Gerçek (toplumsal) cinsiyetleştirilmemiş bir hukuk teorisinin var olabilmesi patriarkal düzenin ortadan kalkması gibi politik bir şarta bağlıdır. İnsan doğasının hukuk teorisyenleri tarafından tanımlanması ile kadınların gerçek doğası arasındaki ayrım feminist hukuk teorisinin gelişimi önünde kavramsal bir engeldir. Hukuk teorisi insan ile hukuk arasındaki ilişki ile ilgilidir. Feminist hukuk teorisi ise kadınlar ile ilgilidir. Bu doğrultuda kadınlar insan değildir. Bu felsefi durum değişene kadar "feminist hukuk teorisi" kavramı kavramsal bir anormallik olarak var olacaktır. Bununla beraber feminist hukuk teorisi diye bir şey yoktur diyemeyiz. İnsan oğlunun baskın tanımına rağmen kadın kavramının var olması gibi.

West'e göre kadınlar fiziksel olarak diğerlerinden ayrılmıştır. Kadınlar erkeklerle benzemezler, "hayata ve diğerlerine bağlı kritik maddesel ve tekrar tekrar vuku bulan en az dört tane tecrübeleri vardır: hamilelik, heteroseksüel birleşme, menstrüasyon, emzirme." Ona göre, her ne kadar her kadın bütün bu tecrübeleri yaşamasa da birçok kadın biyolojik emirlerle gizlenmiş eril güç tarafından bu hayatın içine zorlanmaktadır. Bu kabulle West düşüncelerini MacKinnon üzerine geliştirmiş denilebilir. Belki de Onu geçmiştir bile denilebilir. West'e göre bu tür tecrübeler sınıf, ırk, cinsel tercih dışında kadınlarda ortaktır. West'in MacKinnon'dan farklılaşan yönü cinsellik hakkında negatif düşünceleri kadar pozitif düşüncelerinin de olmasıdır. West'in yaklaşımı cinselliğin kaçınılmaz surette şiddet içerdiği yolundaki MacKinnon'un vurgusundan rahatsızlık duyanlara güven vermektedir. West, Carol Gilligan gibi kültürel feministler ile MacKinnon gibi radikal feministlerin arasını bulmaya çalışır. Bu çabaları "The Difference in Women's Hedonic Lives: A Phenomenological Critique of Feminist Legal Theory" adlı makalesinde yer almaktadır.

Bu makale iki bölüme ayrılmaktadır. İlk bölümde West kendi hayat tecrübelerinden yola çıkmıştır. Kadınların sıkıntılarının erkeklerle görünmez geldiğini çünkü erkeklerin kadınlarla benzer deneyimleri yaşamadıklarını ortaya koymaktadır. Ona göre, kadınlar da sorunlarını inkar etmektedirler. Kaçınılmaz ya da zevkliyim gibi bu durumları savunmaktadırlar. West bu düşünceleri cinsel taciz, rast gele ilişki, fiziksel şiddet içeren ilişki örneklerini kullanarak açıklamaktadır. Bu makalenin büyük bir kısmı MacKinnon'un taraftarı olarak cinselliğin sosyal olarak nasıl yapılandırıldığını ve kadınlar için nasıl yıkıcı olduğunu ortaya koymakta-

dır. Ancak ikinci kısımda West MacKinnon'u itham ederek cinsel olarak teslim olmuş zevk alan tecrübeleri olmuş sessiz kadınları ortaya koymaktadır. West'e göre MacKinnon'un yaklaşımı feminizmi acıdan zevk alan kadınlar gibi "deneysel gerçekliklerden" uzaklaştırmaktadır. Böylece kadınların hayatındaki hedonist duyguları azaltmaktadır. West'in makalesi sürekli bir ilginçlik içermektedir. Hukuk yazınında kolaylıkla boş bırakılan ve nadiren tartışılan bir takım durumları doğrudan ve dürüstçe açıkça ortaya koyma girişimidir. Bütünsel bir şekil içermektedir.

Radikal Feminizm:

Radikal feminist kuram, 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başlarında, bir grup eski "eylemci kadın" tarafından esas olarak ABD'de New York ve Boston'da geliştirildi. Eylemci kadınlar, 1960'larda medeni haklar ve savaş karşıtı kampanyalar için politik etkinliklere katılan kadınlardı. Yirminci yüzyılın radikal feministleri kendi feminist bilinçlerine "Yeni Sol"da ki erkek radikallerin kendilerini ikincil kılıcı davranışlarına gösterdikleri tepkiyle eriştiler.

Radikal feminist kuramın büyük bölümü, erkek "Yeni Sol"un kuramlarına, örgütlenme yapılarına ve kişisel üsluplarına karşı direniş içinde şekillendi. Kendileri erkek radikal örgütler sürekli olarak "ikinci sınıf" muamelesine maruz kalmış olmaları nedeniyle kadınlar kendi örgütlerinin içsel demokrasiyi ifade etmesiyle ve özgün bir kadın üslubuna izin vermesiyle ilgilendiler.

Radikal feminizm bu tür bir tepkiyle ortaya çıktıktan sonra kadınların kurtuluşuna yönelik çözüm önerilerinde liberal ve Marksist teorilerin tatmin edici bir çözüm bulamamalarına tepki göstermişlerdir. Kadınların kurtuluşu için ne liberal

feministlerin iddia ettikleri gibi kanunları düzeltmek, ne de Marksist feministlerin iddia ettikleri gibi kanunları toptan kaldırmak yeterlidir. Radikal feministlere göre kadının kurtuluşu için hem kapitalizm hem de patriarkinin tamamen ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Patriarki kavramını feministler kullanmadan önce toplumsal teoride geliştirilip antropologlarca kullanılmıştır. Fakat 1970'li yılların başlarında radikal feministlerle birlikte kavramın kullanımı değişmiştir. Patriarki kavramı, erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarını tanımlamak ve sorgulamak amacıyla geliştirmiş olduğu için, patriarki teorileri de özellikle erkeklerin toplumsal, ideolojik, cinsel, politik ve ekonomik egemenliğinin ortaya çıkışını ve sürdürülüşünü açık ya da örtük olarak açıklamaya yönelik teorilerdir. Mevcut toplumsal teorilerde erkek-egemenliğini anlatmak için genel kavramlar olmadığı için radikal feministler patriarka kavramını benimsediler. Patriarkal sistem güç, iktidar, baskınlık, hiyerarşi ve rekabet ile özdeşir ve radikal feministlere göre bu sistem reformla düzeltilemeyecek kadar köklü ve uzun bir geçmişe sahiptir. Kadınlar ancak onu tamamen kaldırarak ondan kurtulabilirler. Çünkü, o sadece hukuksal ve siyasal yapılara değil, aile, bilim, sanat ve akademi camiası gibi toplumsal ve kültürel yapıların içinde de gömülü vaziyettedir.

Feminist hukuk teorisi alanında yer alan teorisyenlerin özellikle eşitlik kavramına yaklaşımları konusunda önemli farklılıkları olduğunu ancak bu teorisyenleri bir araya getiren en önemli savın toplumun ve bunun uzantısı olan hukukun patriarkal olması olduğunu belirtmiştik. Ancak hukuk sisteminin ataerkilliği olduğu ve bununla mücadele konusunda en yoğun tartışmalar yapan feminist hukuk teorisyenleri radikallerdir. Akademik hu-

kuk hayatında radikal feminizm Catharine MacKinnon ve Christine Littleton tarafından tartışılmaktadır.

Catharine MacKinnon mevcut hukuksal anlayışların dışında bağımsız birleştirici bir teori inşa eden tek feminist teorisyendir. Aynı zaman da çok geniş bir okuyucu kitlesi vardır. Ancak Türkçede herhangi bir çeviri metni bulunmamaktadır. Uluslararası arenada en çok sesini duyan feminist teorisyenler arasındadır. "Feminism Unmodified" MacKinnon'un en temel eserlerinden birisidir. Kitap üç bölümden oluşmaktadır. Her üç bölümde de Catharine MacKinnon'un çeşitli yerlerde yapmış olduğu söyleşiler yer almaktadır. Bu söyleşilerde ana tema cinsellik ve bunun hukuka yansıyan yönleridir. Üçüncü bölümün başlığı "Pornografi"dir. Catharine MacKinnon pornografi karşıtı yasal düzenlemeler konusunda A.B.D.de kadın hareketinde yer alan en aktif teorisyendir.

Radikal feminist Andrea Dworkin ile birlikte anti-pornografi yasa taslağını hazırlamışlardır. Hazırlanan yasa taslağına göre pornografi kadının grafik yöntemlerle resim ya da sözle cinsel bakımdan açıkça ezilmesi olarak tanımlanmaktadır. Tasarıya göre pornografik materyaller şunları da içerir:

1- Kadınların insan değil de, cinsel nesne, herhangi bir şey ya da mal gibi gösterilir; ya da

2- Kadınlar acıdan ya da aşağılanmaktan zevk alan cinsel nesneler olarak gösterilir; ya da

3- Kadınlar tecavüzden cinsel haz duyan cinsel nesneler olarak gösterilir; ya da

4- Kadınlar bağlanmış, parça parça doğranmış, tahrip edilmiş, yaralanmış olarak ya da fiziksel acı çekerken gösterilir; ya da

5- Kadınlar cinsel teslimiyet, kölece boyun eğiş ya da teşhir pozisyonlarında gösterilir; ya da

6- Kadınların bedenlerinin kimi bölümleri sadece vajina ile sınırlı kalmayarak göğüs ve kalçalar da öyle sergilenir ki, kadınlar bu beden parçalarına indirgenmiş gibi görünür; ya da

7- Kadınlar doğuştan fahişe olarak gösterilir; ya da

8- Kadının cinsel organlarına nesnelerin ya da hayvanların girişi gösterilir; ya da

9- Kadınların kir pas içinde, kanarken, horlanmış, örselenmiş ya da incitilmiş durumda gösterildiği, işkenceye ve şiddete yer verilen aşağılayıcı senaryolarda bu koşullar cinsel ortamı sağlar.

(Yukarıdaki maddeler 7 bölümden oluşan pornografi karşıtı yasa taslağının 2.bölümüdür.Bu bölüm kavramların tanımlanmasına ayrılmıştır.)

Anti-pornografi yasa tasarısının yürürlüğe girmesi için radikal feministler ile sağcılar kerhen işbirliği yapmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nde de benzer bir şekilde, 1117 sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu çıkarılırken mecliste sağ görüşlü partilerin kanunu desteklediğini görmekteyiz. Ancak MacKinnon sağcılar ile feministlerin pornografi karşıtı tutumlarındaki farklılığa dikkat çeker; Ona göre sağcılar müstehcenlikle ilgili yasaların çıkarılmasını isterken, feministler soruna siyasal açıdan yaklaşmaktadır.

Müstehcenlik yasaları "ahlaka" ilişkindir; ağırlık noktası erkek egemenliğidir; erkek bakış açısına uygun bir ahlak anlayışıdır bu. Pornografinin feminist eleştirisinin "kadın perspektifinden" ağırlık noktası ise, kadınların erkeklere göre ikincil konumudur. Ahlakın ilgi alanı iyi ile kötüdür. Politikanın ki ise güç ve güçsüzlük: Müstehcenlik ahlaki bir kavramken, pornografi politik bir uygulamadır. Müstehcenlik soyut, pornografi son derece somuttur. Sonuç olarak bu iki kavram tamamı ile farklı şeyleri ifade ederler.

MacKinnon'un teorisinde pornografi tartışmaları önemli bir yer tutar. Bu tartışmalardan Onun farklı cinsellik anlayışı da ortaya çıkmaktadır. MacKinnon'a göre kadınların aleyhine olan ayrımcılık farklılıktan ziyade baskı temellidir. Eril baskınlığının anlaşılabilmesinin anahtarı erkek bakış açısından cinselliğin sosyal yapısında yatmaktadır. Seksin sosyal anlamı erkek baskın kadın hiyerarşiyi kabul ettiği zaman her iki cins için de zevklidir. Kadınlar bu temel biyolojik aktivitede doğal olarak ikincil kabul edilir. Ancak hukuk cinselliği özgür bireysel seçim olarak kabul eder. MacKinnon'a göre kadın ve erkek arasındaki cinsellik sosyal olarak akdedilmiş bir zorlamayı içerir.

MacKinnon'un bu bakış açısı birçok hukuk çalışmalarını etkilemiştir. Örneğin Susan Estrich'in reformcu hukuk çalışmalarında, Frances Olsenin yapı bozumcu çalışmalarında, Robin West'in daha çok kararsız fakat kişisel olarak açıklayıcı çalışmalarında bu etkilerin izine rastlanabilir. Estrich 1970'lerdeki gelenekten gelir. Hukuk düzenlemelerdeki spesifik değişiklikleri tartışmıştır. Fakat ne zaman ki tecavüz hakkında yazmıştır cinsel zorlamayı rıza kabul eden ceza hukuku sistemi doğrultusunda konuyu ele almıştır. Estrich aynı zamanda soyutlama ve objektiflik itirazları ile de hukuk reformunda erken dönem stratejilerinden ayrılmıştır. Tartışmasına kendi uğradığı tecavüzü anlatmak ile başlamış devamında geniş doktrinsel hukuksal analizlere girmiştir. Tecavüz davalarında yapılmış araştırmalar, soruşturmalar çalışmasında yer almaktadır. MacKinnon'dan farklı olarak Estrich rıza dilini hukuka adapte etmeye çalışır. Bir kadın birleşmeyi reddetmesi ya da rızası yalanla zorlanması durumlarını (Hayır hayır demektir) mevcut hukuksal düzenlemeler açısından tartışmıştır. Ona göre sessizlik ya da rıza hileli

davranışlarla zorlanmışsa tecavüz cezalandırılmamaktadır. Aynı zamanda yabancılık olmayanlar tarafından tecavüz gerçekleştirilmişse yine cezasız kalmaktadır. Estrich temel olarak hukuksal değişimlerle ilgilenmiştir. Temel argümanını iki şekilde iki farklı kitleye seslenerek yazmıştır. Bunlarda hiç birisi feminist topluluk değildir. Tecavüz konusundaki çalışması hukuk fakültesi dergisinde yayınlanmış ve hukukçuları adres almıştır. Sonradan kitap haline getirilmiştir. "Real Rape", hukukçu olmayanları hedeflemiştir. Her ne kadar bu makalesi de akademik hukuk formatında yazılmışsa da kadın mağdurların bakış açısını güçlü bir anlatımla yansıtmıştır. Bu yazılarında temel olarak rızanın ve zorlamanın erkek bakış açısıyla belirlendiğini ortaya koymaktadır. Ceza hukukuna göre şiddete karşılık vermek erkeklerin erkeklere karşı şiddete cevap verdiği şekilde algılanır. Arkadaş tecavüzü sorununa odaklanan daha sık yazılan tartışmalardan Estrich kaçınmıştır. "Real Rape" arkadaş tecavüzü davasını kolaylaştırmak için kanun koyucuyu ikna etmek için hazırlanmıştır.

Son olarak radikal feminist hukuk teorisyenlerinden Christine Littleton'dan bahsetmenin yerinde olacağını düşünüyorum. Littleton kadınları erkeklerden farklı kabul eden yeniden yapılandırılmış cinsel eşitlik kavramını tartışmıştır. O kendi eşitlik anlayışını "kabul" modeli olarak adlandırmaktadır. "Reconstructing Sexual Equality" adlı makalesinde eşitlik kavramına yönelik farklı yaklaşımları ele almış ve kendi asimetrik eşitlik anlayışını ortaya koymuştur. Ona göre, "kabul" modeli (equality as acceptance) kadınların farklılıklarını kabul etmeyi gerektirmektedir. Toplum farklılıkları uzlaştırmaktan daha ötesini yapmalıdır. Cainin ortaya koyduğu gibi Littleton'un "kabul" modeli dünyanın nasıl yapılması gerektiği ha-

kindaki normatif görüşlerde "kadın"ın (kadının kimliği, özgüllüğü, erkekten farklılığı) merkeze alınmasını talep etmektedir. "Kabul" modeli farklılığın kökenlerinden ziyade farklılığı farklılık yapan sonuçları ile ilgilenmektedir. Littleton kendi modelinin nasıl işlediği göstermek için "toplumsal cinsiyet tamamlayıcılar"ı geliştirmiştir. Buna göre, ücret almada, statü sahibi olmada ve karar alma mekanizmalarına yükselme fırsatlarında kadın ve erkeğe eşit uygulama sağlamak için dişil toplumsal cinsiyet farklılığı ile onun eril tamamlayıcısını birleştirmiştir. Okuyucular geliştirilen model etrafındaki sonuçları ilginç bulabilmektedirler. Örneğin Littleton göre askerlere nasıl belirli bir miktar ücret veriliyorsa benzer şekilde annelere de düzenli olarak ücret verilmesini savunmaktadır.

Radikal feminist hareketin önemli bir sloganı "kişisel olan siyasaldır" iddiasıdır. Bununla feministler görünürdeki doğal özel mahremiyet alanının (aile ile cinsellik) yasal olarak kurulduğunu, kültürel olarak tanımlandığını ve iktidar ilişkilerinin alanı olduğunu belirtmek istemişlerdir. Bu slogan bir yandan kadınların tek tek yaşadıkları ve kişisel seçimler, aşk ya da bireysel uyumsuzluklarla açıklamaya çalıştıkları ezilmenin, politik bir anlamının varolduğunu ifade ediyordu, öte yandan da iktidarın farklı odakları ve türlerine işaret ediyordu. Ev içi emeğin görünür hale getirilmesi, cinsel şiddetin açığa çıkartılması, ailenin kadınlar açısından anlamının deşifre edilmesi hep böyle bir hareket noktasından kalkılarak gerçekleştirilmiştir. Kadınların özel alandaki emeğinin yeniden değerlendirilmesinin bir sonucu olarak, radikal feministler, ev işi için ücret talep eden kampanyalar başlattılar. Bu kampanyalarla kadınların özel yaşamda sarf ettikleri emeğe değer kazandırmayı ve onları bağımsız kılmayı

amaçlamışlardır. Feminist Hukuk teorisyenleri "özel olan politiktir" feminist sloganını ciddi bir şekilde ele almışlardır. Kadınların aleyhine olan kamusal ve özel alan arasındaki ayrımın hukuk sistemi ile nasıl yapılandırıldığını ve korunduğunu ortaya koymuşlardır. Hukukun özel alana müdahale etmemesi aile içi şiddet konusunda kadınları korunmasız bırakmaktadır. Aile içi şiddet hanenin karanlıkta kalan bir bölümü olarak kalmaktadır. Kadın hareketi bu noktada çok önemli olmaktadır. Iris Young'ın belirttiği gibi:

"Kadın hareketi kamusal tartışma için çok önemsiz ya da özel olduğu iddia edilen birçok pratiği kamusal mesele haline getirmiştir: Zamirlerin anlamı, ev içinde kadınlara karşı şiddet, erkeklerin kadınlara kapı açmaları, kadınlara ve çocuklara yönelik cinsel saldırılar, ev içinde cinsel işbölümü ve benzeri."

Bu anlayışın Türkiye kadın hareketinde de önemli bir sonucu gerçekleşmiştir. 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun, 17 ocak 1988 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yasa, şiddete maruz kalan aile bireylerini korumak için bazı önlemler öngörmektedir. Önlemler, aile bireylerinin başvurusu veya Cumhuriyet Savcılıklarının isteği ile Sulh Hukuk Mahkemelerince alınmaktadır. Düzenlemede, şiddete son verme, ortak evden uzaklaştırma, şiddete uğrayan aile bireylerine yaklaştırmama, diğer aile bireylerinin eşyalarına zarar vermemenin sağlanması, iletişim araçları ile aile bireylerini rahatsız etmemesinin sağlanması, silah vb. araçların zabıta ya teslimi, alkol ve uyuşturucu kullanmasının engellenmesi gibi önlemler sıralanmaktadır. Bu önlemlerin uygulanması için öngörülen en fazla altı aylık bir süre öngörülmektedir. Önlemlere aykırı davranan kişi tutuklanabilmekte ve özgürlüğünü bağlayan cezaya hükmedilebilmek-

tedir. Bu durumun, önceden kendisine ihbar edilmesi gerekmektedir. 4320 sayılı birçok eksiğine rağmen "aile içi şiddet"i kamusal bir sorun haline getirmesi bakımından önemli bir hukuksal gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Feminist hukuk teorisi açısından "kürtaj" konusu büyük bir önem taşımaktadır. "Özel olan politiktir" sloganı A. Phillips'e göre kürtaj konusuna gelindiğinde biraz sorunlu olmaktadır. Ona göre, feministler ters yönde gider gibidir. Ancak Iris Young bu konuda bir terslik olduğunu düşünmemektedir. Young'a göre "özel olan politiktir" sloganı kamusal ve özel arasındaki ayrımı reddetmez. Ancak farklı türdeki kurumlarıyla, eylemleriyle ve insan görünümleriyle kamusal ve özel alanlar arasındaki sosyal bölünmeyi reddeder. Bu sloganın iki kuralı vardır: a)hiç bir sosyal kurum ya da pratik uygun kamusal tartışma ve ifadenin konusu olarak önsel olarak dışlanmamalıdır. b) Mahrem alan(Kişisel alan) içinde bir bireyin hayatındaki hiç bir kişi, eylem ya da görünüş zorlanmamalıdır. Ancak Young'ın belirttiği ikinci ilke genellikle kürtaj tartışmalarında görmezden gelinmektedir. Cinsellik, yeniden üretim "mahrem alana" ilişkindir. Özel alana ilişkin konular kamusal meseleler haline gelirken mahrem alana ilişkin eylemlerde bireyin hür iradesi korunmalıdır.

Neslin yeniden üretimindeki tercih meselesine ilişkin oldukça ciddi bir literatür gelişmiştir. Bu literatür büyük ölçüde kamusal ve özel arasındaki ilişki ve herhangi bir kararın ne ölçüde tek başına bir bireyi ilgilendireceği çerçevesinde dönmektedir. Üreme teknolojisindeki yeni gelişmelerle birlikte, yeni ikilemler ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bir kadının istenmeyen cinsiyette olduğu anlaşılan bir cenini aldırma hakkı olmalı mı? Bir kadın rahmini "vekil bir anne olarak kiralama"

hakkına sahip olmalı mıdır? Bunlar da bir "kadının tercih hakkı"nın boyutları arasında sayılabilir mi? Bu sorular üzerinde hiç bir mutabakat yok ve feminizm içinde bazı türden tercihlere karşı çıkan güçlü bir liberal karşıtı eğilim var.

Pateman'a göre, rahim ev gibi kiralanabilecek ya da ceninin yaşaması gerektiğine karar veren bir hakim tarafından yasal denetim altında tutulacak bir şey değildir. Beden benliğin bir parçasıdır ve ancak bireye ilişkin olağanüstü eril tasarımlar, bedeni ve benliği bu kadar ayrı ve farklı olarak düşünebilir. Iris Young bu konuda şöyle düşünür:

"Hayatlarımızın, başkalarını dışlama hakkına sahip olduğumuz, kimseyi ilgilendirmeyen, kendi meselemiz olduğunu söyleyebileceğimiz bazı yönleri olmalıdır. (Bu kategoriye nelerin girdiğini sonuza kadar tartışacağız, ama bu, kategorinin kendisinin anlamsız olduğu anlamına gelmez). Ancak aynı derecede önemli olan nokta, hayatımızda gizli tutmaya zorlandığımız hiç bir yön olmaması gerektiğidir. Örneğin, cinselliğimizin bize ait özel bir mesele olması gerektiğini söylemekle, homofobinin kamuoyunun gündemine gelmesi gerektiğini söylemek arasında hiç bir tutarsızlık yoktur. Aynı şekilde, kürtajın kendi kararımız olması gerektiğini söylemekle, çocukların bakımının kamusal bir mesele olması gerektiğini söylemek arasında da hiç bir tutarsızlık yoktur."

Ancak feministlerin bu tarz görüşleri toplulukçu düşünürlerden tepki almıştır. Onlara göre bu gelişmeler dölüt yaşamının değeri sorunu karşısında ikna edici olmayan bir yansızlık iddiasına dayanmakta ve bireyselci değerleri topluluk değerlerinin önüne geçirmektedir.

Konunun dünyadaki tartışmaları çok kapsamlıdır. Ancak birçok teorisyenin gözden kaçırdığı ve feministlerin vurgu-

lamak istedikleri nokta "yeniden üretim" faaliyetlerinin tümünün kadın bedeni üzerinde gerçekleştiğidir. Bu konuda bir politika üretilecekse bunun kadınların yaşam deneyimlerinden üretilmesi gerektir.

Postmodern Feminizm:

Feminizm ve postmodernizm son on yılın en önemli siyasal-kültürel akımı olarak ortaya çıktılar. Ancak şu ana kadar birbirlerinden huzursuz bir şekilde uzak durmaktadırlar. İkisi de felsefe kurumuna derin ve geniş kapsamlı eleştirdikleri için aralarındaki ilişkiyi araştırmak için çok fazla sebep sayılabilmektedir. Her ikisi de felsefe ve daha geniş kültür arasındaki ilişki üzerine eleştirel perspektifler geliştirmektedirler. Öte yandan postmodernistler temelciliğin (foundationalism), özcülüğün ince ve ikna edici bir eleştirisini yaparlarken toplumsal eleştiri anlayışları zayıf kalmıştır. Feministler ise sağlam bir toplumsal eleştiri anlayışı vardır ama onlar da zaman zaman temelciliğe ve özcülüğe kayma eğilimi göstermektedirler.

Ancak bazı feministler son zamanlarda postmodern düşünürlerin etkisi altında kalmışlardır ve farklılık kavramına yeni içerikler kazandırmışlardır. Bilindiği gibi postmodernizm genel ve evrensel iddialara kuşku ile yaklaşmaktadır. Feministler de aydınlanma düşüncesiyle beraber gelişen tüm aşkın(transcendental) iddiaların beyaz batılı heteroseksüel erkeğin değer yargılarını yansıttığını ileri sürmektedirler. Postmodern feministler bunun için kişilik, bilgi, gerçeklik gibi kavramları yeniden tanımlama gereğini gündeme getirmişlerdir. Feminist harekete postmodern bir versiyon kazandıran bu gruptaki kadınlar da radikal feministlerle birçok konuda birleşmektedirler. Ancak radikal feministlerden farklılıkları analiz-

lerini Batı siyasal düşüncesinin dominant söylemleri üzerinde yoğunlaştırmalarında yatmaktadır. Postmodern feministlere göre Batı dünyasının modern kurumları ve siyasal söylemlerinin temelinde bir dışlama mekanizması yatmaktadır. Aydınlanma düşünce geleneğindeki evrensel ve objektif temalar aslında belli bir grubun değerlerine metafiziksel boyutlar katarak bu değerlerin üstünlüğüne dayalı bir iktidar mekanizması geliştirmektedir.

Postmodern feministlere göre Batı kültürü içinde yetişen bir insan kendini kaçınılmaz olarak dominant ve ikincil kurumsal yapılar içinde bulur. Bu kurumsal yapılar Batı kültürünün hiyerarşik dualite biçiminde kurgulanmasında yatıyor. Zıt kutuplar haline sokulan erkek/kadın ikilemi de kadının ikincilliği ile sonuçlanmaktadır. Onun için postmodern feministler ikincillığe yol açmayan, farklı bir kültür ve söylem geliştirmeye çalışıyorlar. Postmodern feminist gruplar kadın-erkek arasındaki siyasal ilişki ve bu çerçevede ortaya çıkan söylemleri eleştirmekle kalmıyor, aynı zamanda Batıda gelişen "bilim"e de büyük bir ağırlık veriyor. Bilimsel etkinliklerin de aslında Batılı beyaz heteroseksüel erkeğin değer yargılarını yüceltmesini ve kadını bu değerler karşısında ikincil duruma düşürdüğünü düşünen bu feministler, "kadın merkezli" ya da "kadın bakış açılı" bir bilimsel yaklaşım geliştirmekle ilgili çok sayıda deneme çalışmaları yapmaktadırlar.

Hukuk çevresinde hiç bir feministin saf postmodern olduğu belirtilemez. Ancak bazı feminist akademisyenler yazılarında postmodern temalara değinmişlerdir. Örneğin, Frances Olsen'in ve Deborah Rhode'un eleştirel feminist hukuk çalışmalarında postmodern düşüncelere rastlanır. Hem Martha Minow hem de Kartharine Bartlett gerçekliğin yapılanmasında çoğulcu yaklaşımların önemini vurgulamış-

lardır. Margaret Jane Radin feminizm ve pragmatizm hakkında yazarken postmodern feminist söylemlerden etkilendiği görülmektedir. Hukuk akademisi içinde Drucilla Cornell "kadın"ın yeniden yapılanması konusunu ele alırken Derrida, Lacan ve Kristeva'nın yapıtlarından yararlanmıştır. O kendi feminizmini liberal ve radikal feminizmlerle karşıtlıklarını ortaya koyarak "etik feminizm" olarak adlandırır. Cornell'in etik feminizmi hiç bir zaman sınırlamayan bireyselliğin ötesinde ortak bir "kadın" kavramı oluşturma imkânını sağlamaktadır. Hukuk akademisi içinden diğer bir feminist teorisyen Mary Joe Frug da postmodern teorileri feminist hukuk teorisi ilişkisi içinde tartışmıştır. Mary Joe bu konu hakkında yazdığı makaleleri "Postmodern legal feminism" adlı kitabında toplamak istemiştir ki 1991 yılında evinin önünde öldürülmüştür. Bunun üzerine kocası Gerald Frug karısının yarım kalmış işini tamamlamış ve kitap basılmıştır. Eserin önsözünü yazan iş arkadaşı Judith Greenberg sözlerine şöyle başlar: Frug bütün hayatını ve işini kadınlara yönelik şiddetin son bulması için harcamıştır. Alay eder gibi, belki de kadın olduğu için öldürülmüştür. Diğer bir bakış açısıyla belki de sadece yanlış yerde yanlış zamanda bulunduğu için....

Frances Elizabeth Olsen eleştirel hukuk teorisi geleneğinde yazmaktadır. Feminist hukuk teorisinin eleştirel hukuk akımının bir yanı dalı olduğunu iddiasını en iyi ortaya koyan teorisyenlerden birisidir. "Some Jurisprudential Foundations of Critical Legal Studies and Feminist Legal Theory" başlıklı makalesinde bu iki akıma özgü yaklaşımları görülmektedir. Olsen'in en etkili makalesi *Micheal M. v. Superior Court of Sonoma County* davasını analiz eden "Statuary Rape: A Feminist Critique of Rights Analysis" adlı çalışmasıdır. Bu uyumsuzlukta

A.B.D. yüksek mahkemesi eşit koruma kanununa karşı cinsellik temelli reşit olmayan bir kızla cinsel ilişki kurma kanununu onaylamıştır. Olsen kadınlara bu davada kadınlara nasıl bir bakış açısıyla yaklaşıldığını ortaya koymuştur. Bu kanun birtakım kadınlar için güvenlik sağlayabilir ancak bir kısım kadın için de cinsel özgürlüğünün baskılanması anlamına gelebilir diye belirtmiştir.

Olsen'in çalışması feministlerin içyüzünü gösterme ve kadın bakış açısına bir giriş yapma niteliğindedir. Bu girişin analitik hukuk mantığı içinde yapılabileceğini ortaya koymuştur. Olsen'in feminist hukuk teorisine ilişkin çalışmalarında MacKinnon'un etkisi görülmektedir.

Diğer bir makalesinde Olsen klasik liberal düşüncenin düalistik yapısına dikkat çekmiştir. Ona göre Plato'dan itibaren çoğumuzun düşünce yapısı ikili düşünme serileri ile yapılandırılmıştır. Düalistik sistemin üç özelliğinin önemli olduğu belirtir. Bunlardan ilki bu ikilemelerin cinselleştirilmiş olmalarıdır. İkilemenin bir tarafı eril diğer tarafı dişildir. İkincisi ikili yapının parçaları eşit değildir. Hiyerarşik bir yapılanma vardır. Eril tanımlanan tarafa üstünlük ve ayrıcalık verilir. Dişil taraf ikincil ve negatiftir. Olsen'e göre düalizmin üçüncü özelliği hukukun ikili yapının eril tanımlanan tarafında yer aldığıdır. Feminist hukuk teorisyenleri hukukun bu özelliğine eleştiri getirirler.

Diğer bir postmodern feminist hukukçu da Deborah L. Rhode'dur. Ona göre feminizmin "Teorisiz teoriye ihtiyacı vardır." En son kitabı olan "Adalet ve Toplumsal Cinsiyet" de Minow gibi hukuk kurallarınca yaratılan sınırlara vurgu yapmıştır. Fakat Minow'dan farklı olarak toplumsal cinsiyet sorunlarına işaret etmiştir. Rhode yaptığı analizden bir metoda ulaşamamıştır. Yerine Rhode, kadınları be-

lirli hukuki problemlerini içeren tartışmalar yapar. Her bir hukuki problemi öncelikle tarihsel, ekonomik ve sosyal yönden ele alır. Daha sonra hukuksal görüşlere ve mevcut hukuki tartışmalara girer. Rhode hukuksal değişiklikler konusunda çok az öneride bulunur. Rhode tüm hukuksal tartışmaları yorumlarken aşırı derecede dikkatlidir. Bu sebeple son derece dengeli gözükmetedir. Rhode toplumsal cinsiyet konusunda ilk gerçek hukuksal yorumu yaratmıştır. Diğer hukuksal analizlerden farklı olarak onun yorumu doktrinsel olarak sınırlı değildir.

Mary Joe Frug'un postmodern feminizm hakkındaki görüşlerini en kapsamlı şekilde yansıtan görüşlerini "A Postmodern Feminist Legal Manifesto" adlı makalesinde görmek mümkündür. "Postmodern" kelimesi sorunludur ve bu sorun Frug'un görüşlerini karmaşıktır. Söz konusu makalesinde "Postmodern" kelimesinin temsil eden PM harfleri ile "premenstrual" ve "postmenapoz" kelimelerini birleştirmektedir. Bununla makalesinin devamında yer alan kadın bedeni ile ilgili görüşleri arasında da paralellik kurmaktadır. Ona göre, menstrual dönemlerin öncesi ve menapoz sonrası süreç kadınlar için son derece sıkıntılıdır ve bu sıkıntı devam etmektedir.

Frug'a göre postmodernizm ne anlama gelmektedir? Frug postmodern anlayışın üç değişik şeklini tartışmıştır. İlk kelime oyunu ile karakterize edilmiş bir stil olduğudur. İkincisi dili sosyal yapıların bir aracı olarak görme anlayışı olduğu, üçüncü olarak da postmodernizmin insanı değişik şekillerde olabilen, merkezi olmayan, bilinmeyen bir şey olarak görme anlayışdır.

Dil/söylem çözümlemesinin postmodern feminizmde kullanılması konusunda Mary Joe Frug'un görüşleri önemlidir. Frug'a göre postmodern feministler dilin,

iktidarın yayılma ve yeniden üretilme mekanizmalarında yardımcı ama önemli bir işlev gördüğünü savunmaktadırlar. Feminist yaklaşım dil çözümlemesini üç biçimde kullanmaktadır. 1) Kadın ve erkeğin nitelik ve özelliklerinin metinlerde nasıl dile getirildiğinin çözümlemesi üzerine odaklaşmak. 2) Kadın ve erkeklerle ilişkin kültürel tiplere ve söylemlerin nasıl ikilemler biçiminde ele alındığını incelemek. 3) Bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde yerleşmiş bulunan toplumsal cinsiyet ilişkilerinin retorik yoluyla nasıl kullanıldığını ortaya koymak.

Hukuki metinlere ilişkin dil çözümlemesi çalışmalarında Frug şu sonuca varmıştır: Hukuk kuralları, hukuk söylemi ve kadın bedeninin anlamı arasındaki ilişki üç düzeyde ele alınabilir. İlk olarak, hukuk söylemi kadın bedeninin kötüye kullanımına karşı korunmasını mümkün kılacak düzenlemeleri destekler niteliktedir. İkinci olarak kadın bedeni hukuki metin ve söylemlerde annelik ile ilişkilendirilmektedir. Üçüncü olarak hukuk metinlerinde kadın bedeni cinsellik çerçevesinde kısıtlar bağlamında ele alınmaktadır.

Hukuk dili konusunda yazan diğer bir feminist hukuk teorisini Lucinda M. Finley'dir. "Breaking Womens Silence in Law: The Dilemma of the Gendered Nature of Legal Reasoning" adlı makalesinde hukuk dilinin neden eril bir yapıda olduğunu açıklar. Ona göre:

Hukuku erkekler şekillendirmiştir. Erkekler tanımlamıştır. Hukuku onlar yorumlamıştır. Dünyayı ve kendileri dışındaki "öteki" insanları anladıkları anlamda hukuka anlamlar yüklemişlerdir. Hukukçu erkekler hukuku kendi düşünceleri doğrultusunda tanımlamışlardır. Bunun sonucunda hukuk "öteki"lerin seslerini ve anlayışlarını dışlamış ve kenarda bırakmıştır. Hukuk diğer kabul edilmiş akademik disiplinler gibi sadece tek bir akıl yürütme

yürütme demidir. Çünkü hukukçu erkeklerin sosyal bir güçleri vardır ve ötekilerin anlayışları konusunda endişelenmelerine gerek yoktur. Kendi yarattıkları bu hukuk diline karşı duruşlardan kendilerini izole etmişlerdir. Böylece bu dilin doğal, kaçınılmaz, eksiksiz, objektif ve tarafsız olduğu noktasına gelirler. Bundan dolayıdır ki hukuk dili ve akıl yürütmesi cinsiyetleştirilmiştir. Söz konusu bu toplumsal cinsiyet erkek dil bilimci mimarları nedeniyle erildir. Hukuk akıl yürütmenin patriarkal bir şeklidir. Hukukun da bir parçası olduğu gibi liberal felsefenin de olduğu gibi. Hukuk dilinin ve mantığının eril cinsiyetlendirilmiş yapısının olduğu iddiası deneysel ve tarihseldir. Hukuk sistemi ve onun mantıksal yapısı ve dili beyaz erkekleri yetkilendirmek doğrultusunda tipik olarak onların hayat tecrübeleri temeliyle yapılandırılmıştır. Hukukun mantıksal yapısı erkekler tarafından şekillendirilmiş olan liberal, entellektüel ve felsefi geleneğinin önemli sayıda kabullerini paylaşmıştır. Bundan dolayı hukukun mantıksal yapısı eğitilmiş, imtiyazlı erkekler grubunun değerlerine, deneyimlerine, sosyalleşme biçimlerine uygundur. Akıcılık, soyutlama, deneysel ya da öyküsel kanıtlar üzerindeki empirik ve istatistiksel kanıtların tercihi, toplumsal hayat modelindeki uyumsuzluklar, bu erkeklerin düşünmek, yaşamak ve çalışmak konusunda nasıl sosyalleştikleri ve eğitildikleri ile ilgilidir. Hukuki mantık ve dilin ataeril olmasına ek olarak benim iddiama göre hukuk eril bazlı bakış açısına, düşünceye ve tecrübelerle sahip normatif karakterdedir. Hukuksal eşitlik ilkesinde bireyden kastedilen imtiyazlı beyaz erkeklerdir. Ceza hukukunda makul birey ölçüsünde norm olarak yine beyaz imtiyazlı erkekler ölçü olarak ele alınmaktadır. İş hukukunda işçi prototipi erkek işçidir.

Hukuk eğitimi ile ilgili bir feminist makalede bir hukuk fakültesi öğrencisinin görüşlerine yer verilmiştir. Sheila McIntyre ... "hukuk fakültesine 'erkek dili'ni ikinci bir dil olarak öğrenmeğe gidiyorum..." diye belirtmiştir. Yazara göre hukuk eğitimi "kadın dili"nin ikincil kılınması ve reddedildiği bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son zamanlarda dil konusu feminist teoride özellikle Fransız feminizmi denilen akım içinde yoğunlukla tartışılmaktadır. Fransız feministler -Julia Kristeva, Luce Irigaray, Helena Cixous- dilin metafor, dışlama, sessizlik, anlam sistemini ve aynı zamanda kadının ikincilliğinin kaynağını oluşturduğunu savunmuşlardır. Bu üç teorisyen de aslında Fransız asıllı değildirler ve Lacan geleneğinden gelmektedirler. Kullandıkları dil çok farklı ve anlaşılması zordur. Bu sebeple çevirileri çok güçlüklerle yapılabilmektedir.

Fransız feminist düşünür Cixous dildeki yapıya dikkat çekerek kadının konumunu analiz etmiştir. Cixous'a göre kültür dediğimiz dilden başka bir şey değildir. Kültür, insan doğar doğmaz içinde bulunduğu dil aracılığıyla kendini empoze etmektedir. Batı düşünce geleneğinde dilin yapısı ikili karşıt terimler üzerinde gelişmiştir. Güneş/ay, doğa/tarih, pasif/aktif, yüksek/alçak vs. gibi ikilemler dil yapısının ana dizilişini oluşturmaktadır. Bu dizilişte karşıt kavramlar arasında keskin bir hiyerarşi bulunmaktadır. Kavramlardan biri diğerine mutlak biçimde üstünlük göstermektedir. Söylenen ne varsa, organize biçimde insan yaşamına giren sanatsal, dilsel, ailesel, siyasal, söylemlerin tümü bu hiyerarşik ikilemler üzerine kurulmaktadır. Cixous dildeki bu hiyerarşik yapılanmanın tümünün, insan yaşamında gelip kadını/erkek ikilemine dayandığını iddia etmektedir. Güneş erkek, ay kadın, aktif erkek, pasif kadın, gi-

bisinden belli bir ikileme dayalı tüm kavramlar kadın ve erkekle özdeş tutulan kavramlar pozitif olarak kurgulanmaktadır. Kadın böylece erkek dünyasında, onun terimleriyle bir anlam kazanıyor; ya görmezlikten geliniyor ya da "erkeğin diğeri" olarak kabul edilmektedir. Cixous bu tespitten hareketle kadınların yapmaları gerekenin, bu mevcut fallosentrizmi ortadan kaldırmak olduğunu ileri sürmektedir. Cixous'a göre fallosentrizme veya kültür üzerindeki eril baskıya karşı durmak doğrultusunda kadınların kendi dillerini yaratmaları gerekmektedir. Bundan dolayı babadan ziyade anneden çıkarılmış bir "écriture feminine" veya dişil yazının varlığını önermektedir. Dişil yazını zengin ve çoksesli bir yazın olarak gören Cixous, dişil yazın ve dişil libido arasında paralellik kurmaktadır. Ataerkil düzenle ancak dişil yazınla mücadele edilebileceğini savunmaktadır. J. Winterson'ın "Vişnenin Cinsiyeti" adlı kitabındaki erkek karakter Jordan Cixous'un adını anmadan Onun ne demek istediği anlatıyor sanırım.

"Dikkat ettim, kadınların kendilerine özgü bir dili var. Erkeklerin yapılandığı dile bağımlı olmayan, birtakım işaretler ve yüz ifadeleri üstüne kurulu bir dil bu ve sıradan kelimeleri şifre gibi kullanıp onlara başka anlamlar yüklüyor.

Eteklik giydiğimde yabancı bir ülkede yolculuk yapar gibiydim. Dili bilmiyordum. Bana kuşkuyla bakıyorlardı.

Kadınları erkeklerle flört ederlerken, onları keyiflendirirken, onlarla alış veriş yaparken seyrettim, sonra da aynı kadınların kahkahadan kırıldıklarını, olayların komikliğini kendi aralarında yaşadıklarını gördüm. Oysa erkekler, her şeyden habersiz, kendilerini duruma hakim sanıyorlar, gidip barlarda böbürleniyor ya da kürsülerde zayıf cinsin sersemliğinden vaaz ediyorlar."

Diğer Fransız Feministlerden Irigaray

ve Kristeva Batı kültüründeki egemen kadının imajına büyük eleştiriler getiriyorlar. Irigaraya göre Batı kültürünün bütün söylemleri falosentriktir (erkek organlarını merkez alan düşünce biçimi). Ona göre kadınların kurtuluşu partiarkal zihniyeti barındıran falosentrizmi ortadan kaldırmadan geçmektedir. Christine Littleton Fransız feministleri referans alarak hukuk sisteminin de falosentrik bir sosyal kurum olduğunu belirtmiştir.

Postmodern feminizmin üzerinde durduğu diğer bir konu feminizm içindeki çoğulculuğun vurgulanması gerektiği olgusudur. Postmodern feministler sınıf, ırk, kültür, yaş, siyasal eğilim ve cinsel uygulamalar açısından ele alındığında, tıpkı erkek ve kadın arasındaki "ötekilik" gibi modern feminist teorilerin tümünde, kadın hakkında bir açıklama yapılırken "Batılı, orta sınıf, heteroseksüel, beyaz kadın" ile bu özelliklere sahip olmayan "diğer kadınlar" arasında da bir "ötekilik" ilişkisinin olduğunu açık bir biçimde ortaya koymaktadırlar. Postmodern feminizmin bu söylemi en çok üçüncü dünyalı feministlerce ve siyah feminist hareket tarafından desteklenmiştir. Onlara göre, Batı Avrupalı ve Amerikalı beyaz orta sınıf feminizminin "aileye hapsolmuş, üretimin dışında" kadını da kadınlığın çok küçük bir bölümünü temsil etmektedir. Rayna Rapp'ın 1979'da Signs Dergisinde yayınlanan şu sözleri, bu eleştirilerin özeti niteliğindedir:

"Kendi deneyimlerimizin başkalarinkini de içerdiğini farz etmeye devam ettiğimiz sürece Batının Dünyanın kalanıyla ilişki içindeki gerçek tarihini yazamayız. Bizim kamusal/özel çatışmalarımız başka zaman ve yerlerde aynı biçimde olmayabilir. Eğer kategorilerimiz tanımını değiştirmek için mücadele ettiğimiz "kadınlık"ın ne olduğunu bağlam dışı bırakacak kadar genişse, kadınların özgül ezilmele-

ri belgelenemez. Tanzanya'lı bir kadın çiftçi, bir Mapuche kadın lider ya da Amerikalı işçi sınıfından bir ev kadını aynı ev içi alanda yaşamazlar ve toplumsal ayaklanmaların onlara hayatları üzerinde kazandırdığı iktidar aynı olmak zorunda değildir. Aynı anda hem farkları hem de benzerlikleri anlamak zorundayız ama bu benzerlikleri aynı basit kalıba indirmeden."

Siyah feministler, hukuk sistemine yönelik feminist eleştirilerin daha çok beyaz kadınların bakış açısını yansıttığını ileri sürmüşlerdir. Regina Austin'in "Sapphire Bound" adlı makalesi siyah feminist gruba aittir. Bu makalede Austin *Chambers v. Omaha Girls Clup* davasını ele almıştır. Bu davada beyaz kadınlar tarafından idare edilen bir klüpten evli olmayan hamile zenci kadının kovulması sonucu ortaya çıkan uyumsuzluk konu edilmektedir.

Siyah feminist düşünürler kibarlık ve tutarlılık gibi geleneksel hukuk standartlarını reddetmişlerdir. Patricia Williams'ı da bu gruba dahil etmek mümkündür. Yazıları Austin'in yazılarından daha otobiyografiktir. Williams'ın son yazıları postmodern tarzda ve parçalanmış bir şekilde yazılmıştır. Kendisini kölelerin torunu, Harvard Hukuk Fakültesi'nden mezun olanları ve şimdi ticaret hukuk derslerini anlatanları ise köle sahipleri olarak görmektedir. Yazıları bu kişilerin hayatları arasındaki karşıtlıkları ele almaktadır. "On being the object of property" adlı makalesinde Williams sözleşmeye dayalı hukuk söylemine karşı durmaktadır. Bunu yaparken hukuksal kavramları kati olarak ters anlamları ile kullanır. Böylece yazılarına mecazi ve uyandırıcı bir anlam kazandırmaktadır. Williams'ın yazıları rahatsız edici niteliktedir. Zira yavaş yavaş gelişmektedir ve sonuca bağlanmamaktadır. Bir çözümle sonuçlandırılmamakta-

dır. Bir mahkemenin cevap verebileceği nitelikte şekli bir formül oluşturmamaktadır. Belki de yazdıkları hukuksal değildir. Fakat kesinlikle hukukçulara seslenmektedir.

Sonuç:

Hukukun feminist hukuk teorisi gibi bu tür deneysel, geçici, belirsiz teorileri dışarıda bırakma ve marjinalize etme eğilimi vardır. Son zamanlarda ortaya çıkan heyecan verici ve aynı zamanda olağan feminist hukuk teorisi çalışmaları açıkça sonuca bağlanmamıştır. Şekli kurallar ve yapısal analizler hukukun kendini keyfiliğe ve kayırmaya karşı koruduğu yollardır. Feminist teorisyenler hukukun dayandığı bu kuralların tehlikelerini bulmuşlardır. Feminist hukuk teorisi belirli uyumsuzlukların kritik sonuçlarında kullanılabilir ve hukukun retorik söylemlerine güçlü bir tepki oluşturabilen birçok teori geliştirmişlerdir. Her ne kadar teorinin küçük bir kısmı belki de sonuç olarak dikkat çekici bir biçimde orijinal olmakla beraber teorinin disiplinler arası yaklaşımı etkileyicidir.

Bugün feminist hukuk teorisine ilişkin yaklaşımlar onun bir doğrultusunun olmadığı yönündedir. Belki de diğer alanlardan farklı olarak özcülük üzerine görüşlerden feminist stratejiler hukukta yer almamasından kaynaklanmaktadır. Şekli eşitlik modeli hukuk davalarında 1970'lerde başarıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak bunun toplumsal cinsiyet anlayışı ile bağdaşmayacağını feministler anlamışlardır. Ancak eşitlik dışında herhangi bir alternatif model önerilmemiştir.

Feministler arasında farklılıkların kabullü birtakım eleştirileri buna feministler de dahil, tek bir feminist bakış açısının olmadığı noktasındadır. Tüm kadınlara ait tek bir duruş noktası yoktur. Feminizm

içindeki her bir akım başka bir düşünce akımına indirgenebilir. Örneğin liberal feminizm liberalizme, postmodern feminizm postmodernizme indirgenebilir. Böylece kimi iddialara göre feminizm yeni bir fikir ortaya koymamaktadır. Her bir feminist akım kendi eski düşünce akımlarının kadınlar üzerindeki baskıların ortaya konulmasıdır. Bu belirleme hatalıdır. Öncelikle liberal ya da Marksist feminizm için doğru olsa bile radikal feminizm için hatalıdır. Çünkü radikal feminizmin merkezinde toplumsal cinsiyet ya da cinsel kimlik yapıları vardır. Radikal feminizm bir toplumsal cinsiyet olarak cinsellik fikri ile başlar. Radikal feminizme göre toplumsal cinsiyet ideolojisi sosyal olarak eril baskıyı ve dişil ikincil kılınmayı içeren hiyerarşilerle yapılanmıştır. Bütün diğer düşünceler buradan türemiştir. Başkaları kabul eder ya da etmez radikal feminizm hiç bir teoriye indirgenemez.

Tüm feminist teorileri diğerlerinden ayıran en temel düşünce patriarkayı reddetmedir. Bununla beraber kimileri şöyle bir iddia ileri sürebilir. Eğer ki feminist hukuk teorisi hukukun ataerkil olmasını ortaya koymaktan ibaretse bu pek de bilimsel bir çaba olmayacaktır. Sadece ataerkil düzeni reddeden bir hukuk teorisi nasıl taraftar bulabilir? Bu belirlemedeki problem ataerkil sistemin reddedilmesinin küçük bir nokta olduğu konusundadır. Ancak bu devrimsel nitelikte bir reddetmedir. Bundan dolayı feminizm ya da feminist hukuk teorisi hakkında yeni olan tek şey feminizmin kadınların bakış açısıyla patriarkal kurumların eleştirisinin yapılmasıdır. Daha genel olarak ortaya koymak gerekirse feminizmin, ataerkil yapılar, kurumlar, kabuller dışında kalan veya kalmaya çabalayan bir grup tarafından ataerkil kurumların, yapıların ve kabullerin eleştirisi.

Hayatta en zor iş farklı düşünce kalıplarından gelen insanların tartışmalarının bir sonuca ulaşmasıdır. Tartışma için ortak bir zemine ihtiyaçları vardır. Bundan dolayı öncelikli sorun eleştiriyi anlamak ve onu ciddiye almaktır. Ataerkil düzenin ortadan kaldırılması en az Kopernik, Protestan, Endüstri devrimleri kadar kültürel bir devrimi yapılandırır. Bu devrimlerden önce yaşayan insanlar nasıl bir dünya ve insanlığın kendilerinden sonra geleceğini tahmin edebiliyorlardı? İlk dönem feminizme yönelik tepkiler alaycıydı. "Feminizm" sözcüğünün ağza alınması bile, çeşitli kesimlerde öfke -alay- küçümseme karışımı bir tepki doğuruyordu. Kadınların statüsü ve rollerin daha öncekinden farklı olabileceğine kimse inanmıyordu.

İkinci olarak ataerkil sisteme yönelik eleştiriler ciddiye alındığı ve anlaşıldığı zaman insanları korkutmaktadır. Neden? Devrimci eleştiriler devrimci oldukları için korkutucudurlar. Eğer başarıya ulaşırsa hayat bir daha eskisi gibi olmayacaktır. Patriarkinin sonu aynı zamanda bizim bildiğimiz sosyal hayatın da sonu olacaktır.

Kaynakça:

- Austin, R., *Sapphire Bound*, **Wisconsin Law Review**, Mayıs 1989.
- Beauvoir, S., *İkinci Cins*, çev: Bertan Onaran, Payel yayınları, İstanbul, 1993.
- Benhabib, Ş., *Modernizm, evrensellik ve birey*, Çev: Mehmet Küçük, Ayrıntı yayınları, İstanbul, 1999.
- Bora, A., *Kamusal alan- Özel alan: Mahrumiyet-Özgürleşme ikileminin ötesi*, der: Oya Çitçi, **20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı**, TODAİE yayın no:285,1998.
- Butler, J., *Performans Olarak Cinsel Kimlik, Eleştirel Bakış* içinde, der: Peter Osborne, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.
- Cain, P.A., *Feminism and the Limits of Equality*(1990), der: M. D. A. Freeman, **Lloyds Introduction to Jurisprudence**(sixth edition) içinde,

Sweet&Maxwell Ltd., London.

Cohen, J.L., *Demokrasi, Farklılık ve özel yaşam hakkı*, yayına hazırlayan: Şeyla Benhabib, **Demokrasi ve Farklılık** içinde, Demokrasi kitaplığı, Açılımlar dizisi:1, İstanbul, 1999.

Çaha, Ö., *Sivil Kadın- Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın*, çev: Ertan Özensel, Vadi Yayınları, Ankara, 1996.

Dalton, C., *Where we stand: Observations on the situation of feminist legal thought*, **Berkeley Womens Law Journal**, sayı 3, 1988.

Demir, Z., *Modern ve Postmodern feminizm*, İz yayınları, İstanbul, 1997.

Dietz, M., *Bağlam her şeydir: Feminizm ve yurttaşlık teorileri*, **Birikim dergisi**, Kasım 1993.

Donovan, J., *Feminist Teori*, çev: Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, İletişim yayınları, İstanbul, 1997.

Finley, L.M., *Breaking Womens Silence in Law: The Dilemma of the Gendered Nature of Legal Reasoning*, der: M. D. A. Freeman, **Lloyds Introduction to Jurisprudence**(sixth edition) içinde, Sweet&Maxwell Ltd., London.

Firestone, S., *Cinselliğin Diyalektiği*, çev: Yurdanur Salman, Payel yayınları, İstanbul, 1979.

Fraser, N. ve Nicholson, L., *Felsefesiz toplumsal Eleştiri: Feminizm ve Postmodernizm Arasında Bir Karşılaşma*, çev: Mehmet Küçük, der: Mehmet Küçük, **Modernite versus Postmodernite** içinde, Vadi yayınları, Ankara, 1993.

Freeman, M.D.A., *Lloyds Introduction to Jurisprudence*(sixth edition), Sweet&Maxwell Ltd., London, 1994.

Friedan, B., *Kadınlığın Gizemi*, çev: Tahire Meretoğlu, E yayınları, İstanbul, 1983.

Frug, M.J., *Postmodern legal feminism*, Routledge, New York & London, 1991.

Frug, M.J., *A Postmodern Legal Manifesto (An Unfinished Draft)*, **Harvard Law Review**, cilt 105, 1992.

Güngör, A., *4320 sayılı yasanın değiştirilmesi çalışmaları hakkında*, **Uçan Haber**, sayı:10, Kasım 2000.

Hirş, E., *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*, güncel dile uyarlayan: Selçuk(Baran) Veziroğlu, İkinci baskı, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü yayınları, Ankara, 1996.

Johnson, B., *Postmodern in Feminism*, **Harvard Law Review**, cilt 105, sayı: 5, Mart 1992.

Kalan, I., *Kadın ve Adalet*, Kaynak yayınları, İstanbul, 1998.

Kay, H. H., *Equality and Difference: The Case of Pregnancy*, der: D. Kelly Weisberg, **Feminist Legal**

Theory. Foundations, Temple University Press, Philadelphia, 1993.

Littleton, C.A., *Reconstructing Sexual Equality*, **California Law Review**, sayı: 75, 1987.

Littleton, C.A., *Reconstructing Sexual Equality*, **California Law Review**, sayı: 75, 1987.

MacKinnon, C., *Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward Feminist Jurisprudence*, **Signs: Journal of Women in Culture and Society**, sayı 8, 1983.

MacKinnon, C., *Feminism Unmodified*, Cambridge: Harvard University Press, A.B.D., 1994.

Millett, K., *Cinsel Politika*, çev: Seçkin Selvi, Payel Yayınları, İstanbul, 1973.

Newton, K.M., *Twentieth Century Literary Theory*, MacMillan Press, NewYork, 1997.

Olsen, F. E., *Statutory Rape: A Feminist Critique of Rights Analysis*, **Texas Law Review**, sayı 63, 1984.

Olsen, F. E., *Feminism and Critical Legal Theory: An American Perspective*, **International Journal of Sociology of Law**, sayı 18, 1990.

Olsen, F. E., *Some Jurisprudential Foundations of Critical Legal Studies and Feminist Legal Theory*, **Current Legal Problems- Legal Theory at the end of millennium** içinde, der: Micheal Freeman, 1998, cilt 51.

Radin, M.J., *The Pragmatist an Feminist*, **California Law Review**, cilt 63, 1990, s. 1699.

Ramazanoglu, C., *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, çev: Mefkure Bayatlı, yayına haz: Fatmagül Berktaş, pencere yayınları, İstanbul, 1998.

Rhode, D.L. *Justice and Gender*, Harvard University Press, 1989.

Rullmann, M., *Kadın Filozoflar- Antikçağdan Aydınlanmaya Kadar*, çev: Tomris Mengüşoğlu, Kambalci Yayınevi, 1996, İstanbul.

Sarup, M., *Post- yapısalcılık ve Postmodernizm*, çev: A. Baki Cüçlü, Ark yayın, Ankara, 1997.

Savran, G., *Feminizmler*, **Yapıt**, sayı 9, 1985.

Smith, P., *Feminist Jurisprudence*, Oxford University Press, 1993.

Smith, P., *Feminist Jurisprudence*, der: Dennis Patterson, **A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory** içinde, Blackwell publishers Ltd, 1999, U.S.A&U.K

Taub, N.-Schneider, E. M., *Womens Subordination and the Role of Law*, der: D. Kelly Weisberg, **Feminist Legal Theory. Foundations**, Temple University Press, Philadelphia, 1993.

Tong, R., *Feminist Thought: A Comprehensive Introduction*, London, Westview Press, Inc, 1989.

Walker, S.M.&Wall, C. D., *Feminist Jurisprudence: Justice and Care*, **BYU Journal of Public Law**, cilt 11, 1997.

Weisberg, D. K.(der.), *Feminist Legal Theory. Foundations*, Temple University Press, Philadelphia, 1993.

West, R., *The Difference in Womens Hedonic Lives: a Phenomenological Critique of feminist Legal Theory*, At The Boundaries of Law- Feminism and Legal Theory içinde, der: Martha Albertson Fineman, Nancy Sweet Thomadsen, Routledge, New-York, 1985.

West, R., *Jurisprudence and Gender*, **University of Chicago Law Review**, cilt 55, sayı: 1, 1988.

Whitman, C.B., *Feminist Jurisprudence*, der: Karen. J. Maschke, **Gender and American Law** içinde, Garland Publishing, Inc., New York&London, 1997.

Williams, P., *On Being Object of Property*, **Signs**, cilt 14, Ağustos 1988.

Williams, W.W., *The Equality Crisis: Some Reflections on Culture, Courts, and Feminism*, der: Katharine T. Bartlett&Rosanne Kennedy, **Feminist Legal**

Theory-Readings in Law and Gender içinde, Westview Press, 1991.

Wishik, H.R., *To Question Everything: The Inquiries of Feminist Jurisprudence*, der: D. Kelly Weisberg, **Feminist Legal Theory. Foundations**, Temple University Press, Philadelphia, 1993.

Winterson, J., *Vişnenin cinsiyeti*, çev: Pınar Kür, İletişim yayınları, 2000. İstanbul.

Worden, K.C., *Overshooting the Target: A feminist deconstruction of Legal Education*, **The American University Law Review**, cilt 34, 1985.

Young, I.M., *Impartiality and the Civic Public*, der: Şeyla Benhabib, Drucilla Cornell, **Feminism as Critique** içinde, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1987.

Microsoft Encarta Encyclopedia 2000.

<http://www.nostatuquo.com/ACLU/Porn/new-day/AppA.htm>

http://muse.jhu.edu/demo/american_quarterly/48.1horowitz.html